

קושטא דמילתא

קובץ ישיבתי לתורת רבני ספרד

גליון ט"ז ירח האיתנים ה'תשפ"ד

פה ישיבת הר עציון יב"ץ

תוכן העניינים

פיוט לראש השנה שחל בשבת לר' משה ן' עזרא
 • הכהנים, העם וההגדרה על השעירים בסדר
 העבודה – דוד אורן • תדיר ושאינו תדיר ביוה"כ
 שחל בשבת: שיטת החב"ב – ר' אביעד בר אשר
 • מדברי רבותינו בעניין שמחה בסוכות • פיוט
 למנחה של יום הכיפורים לר' משה ן' עזרא • אל
 תירא ואל תחת: איסור מול הבטחה – אלעזר אמלם
 • פיוט לשמיני עצרת שחל בשבת לרבי אברהם ן'

עזרא

הכהנים, העם וההגדרה על השעירים בסדר העבודה

דוד אורן

הדורות.

עשר פעמים מזכיר כהן גדול את השם

בנמרא במסכת יומא (לט ע"ב) נאמר:

תנו רבנן עשר פעמים מזכיר כהן גדול את השם בו ביום ג' בוידי ראשון ושלשה בוידי שני ושלשה בשעיר המשתלח ואחד בגורלות.

ה"שם" המוזכר כאן הוא השם המפורש, וכפי שכתב הריטב"א על אתר:

פ' השם מפורש דאלו השם בכנויו הרבה פעמים מזכירו בתפלתו ובכמה דברים אלא ודאי כדאמרן וכן מפורש בירושלמי.

המשנה (פ"ו מ"ב) מתארת מה היו העם עושים בעת שהזכיר הכהן ג' את השם:

נהגו ישראל בכל תפוצותיהם, לומר ביום הכיפורים פיוט סדר העבודה, אשר מפרט ומספר את מהלך עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים, וזאת מתוך רצון לקיים "וַיִּשְׁלַח פָּרִים שְׁפָתֵינוּ" (הושע יד ג), תחת עבודת המקדש שבטלה ממנו. ברוב קהילות יהודי ספרד, נאמר לאורך ההיסטוריה פיוט סדר העבודה "אתה כוננת עולם מראש", וכיום הוא נאמר ברובן ככולן, ואף בקהילות נוסח החסידים (ספָּרָד), ובמקצת מקהילות אשכנז. לרוב חביבותו וחשיבותו של הפיוט, רבים מרבתינו למדו, פלפלו ודנו בו, ואף בשעת הצורך הגיהו אותו.²

במאמר זה אנסה לתת מבט כללי על תולדות נוסח הפיוט ומנהגי אמירתו, תוך התמקדות במחלוקת לגבי נוסח הפיוט בנקודה אחת, ומנהגים שונים בעת אמירתו, ואנסה לעמוד על השתלשלות המנהג לאורך

א. להלן – "אתה כוננת".

ב. ראו על כך בין היתר – הרב יעקב יצחקי, מחזור עם פירוש "אהלי יעקב" (ירושלים ה'תרס"ח דף קלד ע"ב) וז"ל: "אמנם דא עקא אין לך סדר עבודה שרבו בו הגהות כמו בס"ע זה, שהוגה ממגיהים רבים ונכבדים מחכמי ספרד האחרונים ז"ל אשר קמו עליו בחזקת היד לחסר וליתר ולחלף כל אחד כפי דעתו ועינו בש"ס ובפוסקים. אם מרן ב"י ז"ל הגיהו מעט מדברים הנשנים בו שלא כהלכה למעשה וקצת טעיות המעתיקים, הם ז"ל עזרו והרבו פצעיו, עד שכמעט נתבלבלה צורתו הקדמונית שחברו היוצר מתחילה ומספר מגיהים היו מספר סדרי עבודה זה. יהי זכרם ברוך כי לטובה נתכוננו..." ע"ש.

ג. בנוסח המשנה שבכתב ידו של הרמב"ם מופיע בסיום המשנה בפרק ג משנה ח. על הופעת התוספת "והכהנים והעם" ועל חסרונה בכמה מכתבי היד ראו י.ג. אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמוד 971-972.

כבוד מלכותו", ובחלקם כלל אין התייחסות לתגובת הקהל. גם בנוסח "אתה כוננת" שנמצא במחזורי הספרדים מלפני הגירוש, לא מופיע כלל אזכור להשתחויה בעת ההגדרה על השעירים.

הראשון שהתייחס לכך היה האבודרהם, בספרו "תשלום אבודרהם":

ויש תימה גדול מן החכם הזה [מחבר הפיוט] למה לא כתב בכאן והכהנים והעם העומדים בעזרה וכו' שהרי שם זה היה מן הי' שהיה מזכיר כהן גדול כמו שאמרנו למעלה ותנן בפרק טרף בקלפי שהיו עונין אחריו.

האבודרהם נשאר בקושיא, ומי שבא להשלים מלאכתו היה מרן הבית יוסף, שבסימן תרכ"א הביא הגהות רבות לנוסח "אתה כוננת". בדבריו על "והכהנים והעם" לאחר הגורל הוא מביא את דברי האבודרהם, ומוסיף:

ואני ראיתי מחלוקת בין חכמי הדור י"א שאין לאומרו וי"א שיש לאומרו עד בשכמל"ו אבל אין לומר אף הוא היה מתכוין ויש אומרים שיש לומר

והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעין שם המפורש שהוא יוצא מפי כהן גדול היו כורעים ומשתחוים ונופלין על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

זכר לכריעה והשתחויה של העם במקדש בעת שמיעת השם, נהגו ישראל לכרוע בעת הזכרת אמירת שם ה' במהלך אמירת סדר העבודה. המקום המרכזי בו נהגו לכרוע, הוא בעת אמירת הוידוים של הכה"ג, המהווים את השלד של סדרי העבודה. לעומת זאת, אזכור הכריעה בבית המקדש, וכריעה בפועל בבית הכנסת, בעת תיאור אזכרת הכהן את השם בעת הגורל על השעירים, עומדת בסימן שאלה. על מנת להבין את עניינה של הכריעה במקום זה, נעיין בתולדות נוסח הפיוט ודברי הפוסקים לאורך הדורות.

נוסח "אתה כוננת"

ברובם ככולם של סדרי העבודה שיש בדינו, לא מופיע אזכור של השתחויה הכהנים והעם לאחר ההגדרה על השעירים. בחלקם מופיע אזכור לעניית "ברוך שם

ד. כך הוא המנהג הרווח (ראו להלן). עם זאת, היו שנמנעו ממנהג זה. התנגדות למנהג הכריעה ניתן למצוא למשל בספר "פחד יצחק" לרבי יצחק למפרונטי (אותו מו' מוסף ליום הכפורים), שכתב: "ואני הצעיר הכותב שמשתי חכמים גדולים וראיתים שלא כרעו ואמרו דהכורעים היה גם כן להם לרוץ באמרם רץ, והיה להם ליקח המחתה וכו'".

ה. סימן השאלה אודות קטע זה יצר את התופעה התמוהה מעט, שבמחזורי נוסח החסידים (נוסח ספרד) ניתן למצוא את ההוראה הבאה: "והכהנים כו' עד בשכמל"ו, אך כאן אין צריך לכרוע" (זהו הניסוח במחזור "תפלה ישרה" תק"ף, ובמחזורים השונים מופיע בנוסחים דומים).

ו. כך בעשרות סדרי עבודה שסקרתי, המהווים את רובם של סדרי העבודה השלמים שיש בדינו.
ז. "תשלום אבודרהם" הוא חיבור המהווה מעין נספח לספרו המרכזי של האבודרהם המפרש את התפילות. "תשלום אבודרהם" עוסק בפיוטי יום הכפורים, ובלבם סדר העבודה "אתה כוננת", אותו הוא מפרש, מביא לו מקורות ומעמיק בשאלות הקשורות לנוסחותיו.

היה קולו נשמע במקום הזה כשאר אזכרות כו' לפי שכל שאר ההזכרות היו תפלה ויקראו אל ה' בחזקה אבל בכאן אינו ענין ולכך לא נכתב במקום הזה ברוב סדרי בעלי הקרובה והכהנים והעם וכו' אלא והן עונין אחריו בשכמל"ו כלשון המשנה כלומר אחיו הכהנים השומעים אע"פ שקולו נמוך ומי שכתב בסדר שלו והכהנים והעם כו' כדרך שכתבו בשאר ההזכרות טעה מפני לשון אחד שמצא בפרק טרף בקלפי ת"ר י' פעמים מזכיר כ"ג את השם כו' כמה שכתבתי למעלה ומסיימת הברייתא ואומר וכבר אמר להשם ונשמע קולו ביריחו כלומר כשאמר לה' חטאת והגירסא דוקא וכבר אמר שם כלומר שם משאר ההזכרות עד כאן.

וא"כ צריך להגיה ולומר ואומר לה' חטאת והם עונין אחריו בשכמל"ו.

מהר"ם ניגריין טוען שאין לומר "והכהנים והעם", אלא רק "והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו",¹² כיוון שבהגדרה על השעירים הכהן לא היה מגביה קולו, ולפיכך

אף הוא היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכים ואומר חטאת. ואני בינתי בספרים ומצאתי שהאמת כדברי הסברא השנייה שיש לאומרו עד בשכמל"ו דוקא.

מרב מביא שלוש שיטות, ומכריע כשיטה השנייה, שיש לומר "והכהנים והעם" עד "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". בהמשך דבריו, הוא מאריך להוכיח כנגד השיטה השלישית, ומסביר שהכהן לא היה ממתין עם המילה "חטאת" עד לסיום השתחוויית העם.¹³

מעט אחרי פרסום הבית יוסף, כתב רבי משה ניגריין את ספרו "מלאכת הקודש" על סדר העבודה. הוא מביא בו את דברי האבודרהם והב"י, ולאחר מכן מביא תירוץ בשם רב ששת אביו של הריב"ש:¹⁴

ואני אנה ה' לידי סדר עבודה אשר תיקן הרב ר' ששת אביו של הרב ר' יצחק בר ששת ז"ל... בבבאור אשר עשה לסדר הזה כתב וזה לשונו:

כתוב שם בהגדרה אף בראשונה לא

ח. יש לציין, שהשיטה השלישית מופיעה לפנינו במחזורים שנדפסו לפני הב"י (למשל ונציה רפ"ד, ונציה ש"ד) אך לא בכתבי היד, שם מופיעה רק השיטה הראשונה.

הרב ישראל קמחי בספרו "עבודת ישראל" הציע הסבר לשיטה השלישית שהביא מרן, וכתב שגם בהגדרה על השעיר הכהן הגדול היה צריך להבליע את אמירת השם בנעימת קול המשתחוים, ולפיכך היה מסיים אותו יחד עם סיום ההשתחויה, ולאחריה היה אומר "חטאת".

ט. רבי משה ניגריין חי בתקופת מרן הב"י, נדד בין ערים רבות, וביניהן שאלוניקי. חיבר כמה פירושים לתפילות (ביניהן לתפילות יום הכפורים והסליחות) וכמה ספרי מוסר. ספרו "מלאכת עבודת הקודש" עוסק בפירוש סדר העבודה "אתה כוננת".

י. שאלוניקי שכ"ח.

יא. על אודות רב ששת ופירושו לסדר העבודה ראו: ישראל משה תא שמע, כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, ירושלים: מוסד ביאליק, כרך ב עמוד 209; דוד מצגר, מבוא לשו"ת הריב"ש, ירושלים: מכון ירושלים, עמוד 12.

יב. כנוסחו של המהר"ם מצאתי במחזור שנדפס בונציה בדפוסו של המדפיס הנכרי די גארה בשנת

מנהג הכריעות בעת אמירת "והכהנים והעם"

כאמור, בזמן שהיו שומעים במקדש את שם המפורש יוצא מפי כהן גדול, היו כורעים ומשתחוים. וכתב על כך הראב"ה (ראב"ה יומא תקל):

וכן אנו עושין לזכרון ודוגמא. והפייט יסד ואף הוא היה מתכוון לגמור את השם כנגד המברכים, שהיה מאריך בשם בנעימות קולו עד שיהיו גומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואז עונים תטהרו. ובגמרא דידן ליתא. וכן היה עושה בכל הוידוים שהיה מזכיר את השם.

את מנהגו זה של הראב"ה הזכיר הריב"ש

רוב העם לא היו שומעים את הכהן הגדול. אם כן, הב"י ומהר"ם ניגדין כתבו שניהם שיש להגיה את לשון הפיוט ולהוסיף אזכור לאמירת "ברוך שם כבוד מלכותו", אלא שנחלקו כיצד בדיוק יש לגרום.⁹ המנהג הרווח, ככל הנראה, נקבע כדברי הב"י, וכן גרס רבי אברהם חמיו" במחזורו "בית הכפרת", ורבו רבי חיים פאלאג'י בספרו "כפר לחיים", שכתב:

והכהנים והעם – יש בזה מערכה מול מערכה אם יש לומר פה והכהנים וכו' ומנהגינו לאומרו.

אך היו גם שגרסו כדעת מהר"ם ניגדין,¹⁰ ואף היו שהשאירו את הפיוט ללא אזכור לעניית הקהל.

שמ"א. וכן הדפיס הרב דוד פארוו בספרו "שפעת רביבים". הבנה מעניינת של דעת מהר"ם ניגדין נמצאת במחזור "תפילת ישרים" שהדפיסו רבי יהודה פיזא ורבי דוד מילדולה (אמשטרדם ת"ק), שם אין כלל אזכור של מענה לאמירת לה' חטאת, ומצויין שם: כאן היה והכהנים והעם, ומחקנהו מדעת אביו של הריב"ש זצ"ל ורבים מן הגאונים עמו ככתוב בספר הר"ם נגדין ז"ל.

יג. את דברי שניהם הזכיר גם רבי יהושע רפאל בנבנישתי בספרו עבודה תמה, וכתב שהמנהג כדברי הב"י (אלא שיש לתמוה מעט שבנוסח שנדפס בגוף ספרו הובא דווקא כשיטה השלישית שהביא הב"י, ולא כשיטה השנייה אותה פסק למסקנא. ונראה לתרץ שהמדפיסים העתיקו את נוסח הפיוט ממחזור שהיה לפניהם, וכן נראה כיוון שבכת"י של ספרו מופיע כפסק הב"י).

יד. הרב אברהם שלום חי חמיו היה פוסק ומקובל במאה ה-י"ט. נולד בחלב, ולמד בירושלים ובאזמיר, גם אצל החב"ף. במהלך חייו נדד ברחבי העולם היהודי, בין היתר שהה בליוורנו, מרסי, תימן, פרס, אלג'יר, ערי מרוקו ועוד. חיבר עשרות ספרים, מהם נדפסו כחמישה עשר. המפורסמים שבהם הם הסדורים עם ההלכות והפירושים שחיבר כמו בית דין לרה"ח, בית הכפרת ליהו"כ ועוד. נלב"ע בבושהר בה'תרמ"ז (1886)

טו. הרב חיים בן יעקב פאלאג'י (החב"י"ף) היה מגדולי רבני אזמיר. נולד בשנת ה'תקמ"ז (1787) באזמיר לאמו קאלי קאדין בתו של הראשון לציון רבי יוסף רפאל חזן (ה'חקרי לב'). בגיל עשרים ושש הוסמך ע"י סבו ל"החכם השלם". בשנת ה'תרט"ו (1855) התמנה להיות החכם באשי. חיבר כשבעים ספרים בכל מקצועות התורה. נלב"ע ב"ז בשבט ה'תרכ"ח (1868).

טז. כך למשל רבי משה חי מילול בספרו "עבודת מקדש", ובדורנו הרב מנחם הרטום ב"מחזור חברון" והרב דוד שלוש במחזורו "מכתם לדוד".

והעם, בבאן אין צריך לכרוע, ובסידור ר"ס גאון בסדר עבודה אתה כוננת ובסדר עבודה אזכיר גבורות, חסרה בכלל הפיסקא והכהנים והעם בהעלאת הגורל. וכן אינה בסדר עבודה אמיץ כח נוסח אשכנז... ומזה נראה שעשו פשרה בסידורים שלפנינו. שכתבו הפיסקא והכהנים והעם וכו', אלא שרשמו עליה הערה, בבאן אין צריך לכרוע. כלומר אחרי שמה שהקהל כורע אינו אלא זכר למקדש כששמעו את השם מפורש יוצא מפי כה"ג... ולפיכך בגורל שהדיעות חלוקות אם לומר בכלל הפיסקא והכהנים והעם, די כשאומרים בלא כריעה.

אמנם, גם הוא מציין בהמשך דבריו:

ושוב נודעתי שהספרדים נוהגים לכרוע וליפול על פניהם הש"ץ והציבור באמירת והכהנים וכו', ואף בגורל, אף שהש"ע לא מזכיר מזה לא בשו"ע ולא בב"י אלא ברמ"א כתב, ונוהגים לפול על פניהם כשאומרים והכהנים.

את ההצעה שהרב תמר מעלה אני רוצה לאמץ, אך בסמייה קלה. נראה לי להסביר,

בתשובתי, "ונפסק במור, והוזכר בתשובות הרדב"ז. "מרן בשולחנו המהור לא הזכיר את המנהג, אך הרמ"א הביאו בהנהגותיו,¹ והזכירו אותו כדבר פשוט האחרונים, הן האשכנזים והן הספרדים.²

כריעה בעת אזכור ההגדרה על השעירים

משעה שהוכרע כדעת מרן לומר "והכהנים והעם" אחר ההגדרה, נהגו בקהילות הספרדים לכרוע גם שם. עם זאת, במנהג החסידים, המכונה ספָּרָד, אימצו מנוסח הספרדים את סדר העבודה "אתה כוננת",³ אך נהגו שלא לכרוע ב"והכהנים והעם" שלאחר ההגדרה.⁴ בפסקה זו ננסה לעמוד על הטעמים שהובאו למנהג.

לענ"ד, מי שמסביר את המנהג בצורה הטובה ביותר הוא הרב ישכר תמר, שב"עלי תמר" על יומא נדרש לשאלה זו (עלי תמר יומא פרק ג הלכה ז ד"ה הקרובים היו נופלים על פניהם), והציע את ההצעה הבאה:

והנה בסידורים שלפנינו בסדר אתה כוננת בהעלאת הגורל רשום על הפיסקא הכהנים

יז. סימן שלב.

יח. חלק ב סימן תת"י.

יט. בסימן תרכ"א.

כ. כך למשל מרביתנו הספרדים הזכירוהו: כף החיים סופר תרכא; שו"ת אור לציון ד י"ז; הגר"ע יוסף בחזו"ע ימים נוראים עמוד שנג.

כא. על פי הנטען בויקיפדיה, זהו הפיוט היחיד שאומץ ממנהג הספרדים. טרם הצלחתי לאתר מי הכריע להכניס את הפיוט למנהג החסידים, אולם יש לי השערה מדוע זה נעשה: בספר פרי עץ חיים של מהרש"ל, מופיע נוסח "אתה כוננת" עם כוונות מהאר"י. כשהתחילו באשכנז להתפלל עם כוונות האר"י, אימצו את הכוונות של סדר העבודה, כיוון שבפיוט יש שמות ה', והלבישו אותן על "אמיץ כח". בהמשך, ככל הנראה, החליטו שאם מאמצים את כוונות האר"י על סדר העבודה, יש לאמץ גם את נוסח הפיוט שלו.

כב. המקום הראשון בו הצלחתי למצוא את ההנחיה הזו הוא בסדור אדמו"ר הזקן שנדפס בתקס"ב.

היא לאפשר לציבור בבית הכנסת "לשחזר" את המעמד של השילוב בין תפילת הציבור שאומר בשכמל"ו, לבין החזן, בתפקיד הכה"ג, שאומר להם "תטהרו". אולם בהנהגה על השערים, שלא ניתן לקיים שילוב זה, אין טעם לומר "והכהנים והעם".²

2. מהר"ש קלוגר, בספרו "חכמת שלמה" על השו"ע (תרכ"א) כותב:

עיינ בתיו"ט למה לא תיקן הפייטן לגבי לה' חטאת נמי והכהנים והעם והיינו מכח שהפייטן רצה לסיים החזן לומר להם תטהרו וגבי לה' חטאת לא היה אומר הכה"ג תטהרו ע"ש. ואני מוסיף על דבריו דיש לומר דד' השתחוואות עשו הכהנים ביום הכפורים,³ ויש לומר שהם היו כנגד ד' אותיות השם ב"ה, דכיון מפני השם היו כורעים והרי בשם הוי"ה ד' אותיות ולכך כנגד אות מהשם הוי השתחוואה אחת ותינח בזמן הבית דלא היה השתחוואה אחרת לכך יש ד' השתחוואות הללו אבל אנו שכורעים תחלה בעלינו ואם כן יש לנו כבר השתחוואה אחת לכך תקנו עוד ג' להיות בצירוף ד' השתחוואות.

יש להעיר, שדברי הרש"ק עולים יפה עם

שהחסידים אמנם קיבלו את דעת הב"י לעניין הנוסח, כיוון שלקחו את הפיוט כפי שהיה נהוג. אך הואיל ובמנהג אשכנז נהגו לכרוע רק ג' פעמים, לכן המשיכו לנהוג שלא לכרוע לאחר ההנהגה.⁴

על אף תשובה "מכנית" זו, אני סבור שיש מקום להביא מדברי רבותינו שדנו בשאלה למה לא לכרוע בהנהגה,⁵ דבר שאולי יוכל ללמדנו גם על טעמיו של המנהג הקדום בנוסח "אתה כוננת".

1. הרב תוספות יום טוב על המשנה שמזכירה את הכריעות כתב:

הכהנים והעם וכו'. השתא מפרש דכל היכא דתנן והן אומרים בשכמל"ו דר"ל הכהנים והעם... וכן הוא בפיוט אלא דגבי לה' חטאת לא כתב כלל. והטעם נ"ל שבכל מקום שאמר לפני ה' תטהרו תיקן הפייטן כדי שהחזן יאמר להן תטהרו. כמו שאמר הכהן לברך העם שיקוים בהם תטהרו. אבל בלה' חטאת שלא אמר הכהן פסוק דתטהרו לא תיקן הפייטן ג"כ והכהנים והעם כו'.

התוספות יום טוב מסביר, שהמטרה של הכנסת "והכהנים והעם" לתוך נוסח התפילה,

כג. רבי אפרים זלמן מרגליות, בספרו "מטה אפרים", מביא את האפשרות שהקהילה תאמר "אמיץ כח", ויחידים מתוכה יאמרו "אתה כוננת" (תרכ"א). כמובן שבמקרה כזה, הרצון לשלב את אמירת "אתה כוננת" עם כריעות לפי מנהג הציבור יצר הכרח להסתפק בשלוש כריעות (רעיון דומה, לפי על היחיד לומר גם את "אתה כוננת", מופיע בספר "יסוד ושוש העבודה").

כד. כשחלקם מתייחסים ספציפית לשאלת הכריעה, וחלקם, לכאורה, מדברים על כלל אזכור "והכהנים והעם".

כה. כך הבין את דבריו גם רבי ישראל קמחי בעבודת ישראל, וכך כתב, ללא אזכור התיו"ט, גם ב"שער הכלל" על סידור אדמו"ר הזקן (מד יט). להבנה מרוככת של דברי התיו"ט ראו סידור תפילה שלמה, ברדיצב-בוסטון, הלכות, סעיף לב.

כו. כוונתו, ככל הנראה, שהיו ארבע "לבנות" של השתחוואה, שהרי די ברור שבמקדש בכל עשר האזכרות היו משתחוויים.

כפרה לחטא ולפשע היו צריכים לכרוע משא"כ בגורל.

את הרעיון הזה פיתח בן דורו הרי"ד סולובייצ'ק בשיעוריו על עבודת יוהכ"פ (לו א), שמביא את הרעיון הבא:

יסוד ההשתחוואה הוא דין ב"כבוד השם", שכאשר שומעים אותו יש לכרוע. אך עם זאת, בחלק מנוסחי סדר העבודה מופיע "היו כורעים ומשתחווים ומודים". לפי הגירסא שאינה מזכירה את המילה מודים, ברור שיסוד ההשתחוואה הוא כבוד. אך לפי הגירסא המביאה את המילה מודים, מהות הכריעה היא לצורך הוידוי של כל יחיד ויחיד יחד עם הכהן הגדול. לפי זה, באמת אין מקום להשתחוואה בהגדרה, שהיא מקום שאין בו וידוי.^{1א}

הרב תמר והרב סולובייצ'ק מסבירים, שמי שסובר שיסוד הכריעה היא וידוי העם, ממילא אין לו מקום להזכיר כריעה בעת אמירת "לה' תמאט". ואולי ניתן לומר, שאף אם במקדש היה גם את פן ה"כבוד", בזמנינו שאין אנו אומרים את השם המפורש, אנו מסתפקים באזכור פן ה"וידוי" בהשתחווייה. ראינו אם כן הסברים שונים לעובדה שלא כורעים לאחר ההגדרה, אך דומני

הנהוג בימינו, כיוון שבמנהג הספרדים אין כורעים בעלינו לשבת, ולכן יש טעם לכרוע ארבע פעמים. אך מנהג האשכנזים הוא כן לכרוע בעלינו, ולכן מנהג החסידים, שאימץ את נוסח הספרדים אך את מנהג האשכנזים, מוכרח היה שלא לכרוע ב"לה' תמאט".

3. בסידור "תפילה שלמה", במהדורת תרפ"ט, הובאו הערות על סדר התפילה, וביניהן על הנושא שלנו.² דבריו מעט ארוכים, ונסכם את עיקרם:

במגן אברהם כתב, שנוהגים לומר בוידוים "אנא השם" בשתי האזכרות הראשונות, על מנת לרמוז שהכה"ג היה אומר את השם המפורש, אך בהבאת הפסוק נוהגים לומר "לפני ה' תטהרו" וכן ב"לה' תמאט", ולא "להשם תמאט", כיוון שאלו לשונות המופיעות בפסוק.³ לפיכך, מסביר המניה בתפלה שלמה, הואיל ואין אנו מזכירים בהגדרה את העובדה שהכה"ג היה אומר את השם המפורש, אין מקום לכרוע.⁴

4. הרב תמר, שדבריו הובאו לעיל, מציע גם הסבר לנוסח הקדום:

והנה לפי הסידורים שלנו או לפי נוסחת ר"ע ורס"ג, שבכלל לא אמרו פיסקא זו, נראה דדווקא בוידוים שהיו מבקשים

כו. לצערי, לא הצלחתי למצוא עותק של הסידור המקורי טרם חיתום מאמר זה. הקטע מופיע בתוך המהדורה החדשה של הסידור ("תפילה שלמה ברדיצ'ב-בוסטון" ירושלים תשנ"ח) בחלק ה"הלכות" סימן לב.

כח. דהיינו הוגים בשם אדנות.

כט. ראו במגן אברהם תרכ"ד גם את הדעות החולקות, אך אין זה ענייננו פה במאמר.

ל. וראו בדבריו שם הצעה מעט תמוהה על היסטוריית הפיט, המניחה השפעה של "אמין כח" על "אתה כוננת" בנוסח שקדם לאבדורה והב"י.

לא. יש להעיר שחילוק זה תואם במידה מסוימת את המופיע בכתבי היד. ב"אתה כוננת", אכן לא מופיע "ומודים" בכתבי היד, ולפיכך ניתן לכרוע בו ארבע פעמים. אך דא עקא, גם ברוב כתבי היד של נוסח "אמין כח" לא מופיעה המילה "ומודים".

"והכהנים והעם" אחרי ההגדרה על השעירים, את דברי רבותינו שהכריעו שיש להוסיף את האמירה, ובהתאמה גם את הכריעה, גם שם, ואת דברי האחרונים, בעיקר מבני אשכנז, שנתנו טעמים לדבר מדוע יש מקום לחלק בין וידויי הכהן הגדול לבין ההגדרה על השעירים.

שהמכנה המשותף לכולם הוא ההבנה שבכריעה לאחר הוידוי יש גם פן נוסף, שאינו קיים בכריעה לאחר הגורלות, ולכן כשאנו בזמננו עושים רק "זכר למקדש", אולי אין מקום להשתחויה לאחר אזכור ההגדרה.

סיכום

ראינו את המנהג הקדום, שלא להזכיר

